

УДК: 811.111:81'42'374.73:061.1ЄС
DOI: 10.32342/2523-4463-2019-0-16-26

О.І. ЄГОРОВА,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету*

В.С. ЗАЙКА,

*здобувач факультету іноземної філології і соціальних комунікацій
Сумського державного університету*

ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ УКРАЇНА В АНГЛОМОВНОМУ ОФІЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ ЄС

Роботу присвячено концептуальному моделюванню структури концепту УКРАЇНА з позиції семантико-когнітивного підходу. Актуальність вивчення актуалізації концепту УКРАЇНА в іншомовних дискурсах в синхронії зумовлена постійним розширенням меж його змісту у зв'язку з динамікою міжнародної активності країни та євроінтеграційними процесами зокрема. Зважаючи на частотність актуалізації концепту УКРАЇНА в іншомовних політичних дискурсах, матеріалом пропонуваного дослідження служить політичний англомовний офіційний дискурс Європейського Союзу. У ході дослідження встановлюються та класифікуються референти концепту УКРАЇНА (UKRAINE), виявлені в офіційних документах ЄС та промовах членів Єврокомісії, а також вирізняються когнітивні ознаки, що детермінують зміст основних шарів концепту – понятійного, образно-перцептивного та ціннісного. Під час аналізу текстів була виявлена кореляція між ознаками концепту, реалізованими в контекстах буквальної та метафоричної кваліфікації концепту УКРАЇНА.

Вивчення понятійного шару концепту УКРАЇНА через звернення до лексикографічного (дефініційного) аналізу дозволило виявити концептуальні ознаки понятійного шару концепту УКРАЇНА, представлені лексичними одиницями прямої номінації *country, Eastern Europe, Black Sea, north*. Детерміновані концептуальні ознаки понятійного шару концепту свідчать про базове осмислення України з позиції її локалізації на мапі Європи.

Образно-перцептивний та ціннісний шари концепту УКРАЇНА актуалізовані в усних та письмових офіційних текстах ЄС передусім метафоричними образами, що підлягають когнітивній інтерпретації. До корпусу основних когнітивних метафор, що актуалізуються в політичному англомовному офіційному дискурсі ЄС, належать УКРАЇНА – ЛЮДИНА, УКРАЇНА – ПРИРОДА, УКРАЇНА – КРИЗА, УКРАЇНА – КОНФЛІКТ. Аналіз ціннісного шару концепту UKRAINE експлікує *ознаки та міркування* політиків Євросоюзу щодо України. Під час дослідження було виявлено, що Європейський Союз вбачає в Україні потенціал до розвитку та реформ, а також потенційного міжнародного партнера, але водночас ціннісний шар концепту експлікує такі негативні ознаки, як «нестабільність», «утиск», «небезпечність» тощо.

Ключові слова: концепт УКРАЇНА, офіційний дискурс ЄС, концептуальна ознака, когнітивний шар, метафора.

Работа посвящена концептуальному моделированию структуры концепта УКРАИНА с позиции семантико-когнитивного подхода. Материалом исследования служит политический англоязычный официальный дискурс ЕС. В ходе исследования выделяются когнитивные признаки, детерминирующие содержание основных слоев концепта – понятийного, образно-перцептивного и ценностного. Концептуальные признаки понятийного слоя концепта свидетельствуют о базовом осмыслении Украины с позиции ее локализации на карте Европы. Метафорические образы Украины формируют когнитивные признаки образно-перцептивного и ценностного слоев, подлежащих когнитивной интерпретации.

Ключевые слова: концепт УКРАЇНА, официальный дискурс ЕС, концептуальный признак, когнитивный слой, метафора.

Із здобуттям незалежності Україна не лише перетворилася на справжню самостійну державу зі своєю історією та культурою, а й на рівноправного учасника міжнародної та світової політики. Останнє десятиліття особливо марковане тісною співпрацею України з ЄС у сферах розбудови демократичного суспільства, економіки, міжнародної безпеки тощо. У річищі глобалізаційних та євроінтеграційних процесів все частіше Україну розглядають як потенційного економічного, політичного та стратегічного партнера, тож все частіше у відповідних дискурсивних вимірах актуалізується концепт УКРАЇНА.

Вивчення актуалізації концепту УКРАЇНА має свою історію в річищі вітчизняних літературознавчих і мовознавчих досліджень. Так, актуалізація концепту УКРАЇНА активно вивчається на матеріалі художнього дискурсу, зокрема з позицій української національної ідентичності – у розвідці О.А. Мороз, з позицій ролі концепту України у творчості й світосприйнятті Т.Г. Шевченка – у працях Е.В. Боевої та В.В. Остапчук, а з точки зору особливостей топонімії актуалізації концепту УКРАЇНА на матеріалі роману Л. Костенко «Маруся Чурай» – у дослідженні О.М. Присяжнюк. Лінгвокогнітивний підхід до вивчення концепту УКРАЇНА також неодноразово доводив свою валідність. Так, на матеріалі публіцистичного дискурсу здійснено концептуальний аналіз образу СУВЕРЕННОЇ УКРАЇНИ (Н.А. Чабан), детерміновано зміст і структуру концепту УКРАЇНА, а також побудовано його фреймову модель (Т.Б. Мудраченко), реалізовано концептуально-семантичне моделювання наповнення концепту УКРАЇНА на основі порівняльно-історичної інтерпретації енциклопедичного, фольклорного та художнього дискурсів (І.В. Хоменська). Офіційний дискурс Європейського Союзу досі не потрапляв у фокус уваги дослідників дискурсивної актуалізації концепту УКРАЇНА. Тож актуальність обраної теми поданого дослідження зумовлена її релевантністю домінуючій антропоцентричній парадигмі сучасної лінгвістики, а також важливістю встановлення понятійного та образно-ціннісного змісту концепту УКРАЇНА, актуалізованого в політичному англомовному офіційному дискурсі ЄС для визначення місця й ролі, які відводяться ЄС Україні в річищі сучасних євроінтеграційних процесів.

Завданням статті полягають у встановленні змісту понятійного та образно-ціннісного шарів концепту УКРАЇНА, які актуалізуються в сучасному англомовному офіційному дискурсі ЄС, а також у визначенні базових аспектів їхньої вербалізації.

У сучасному світі політиці відводиться чи не найголовніша роль у моделюванні суспільного життя країни, її сьогодення та майбутнього. Політичний дискурс перестав бути чимось ефемерним та недосяжним для пересічних громадян: на вулицях і в транспорті, на роботі і вдома, у межах країни та за кордоном – сучасна людина завжди тією чи іншою мірою втягнута в його розгортання та функціонування.

Вивченням політичного дискурсу займається політична лінгвістика, яка акцентує увагу на дослідженні взаємовідносин між мовою та учасниками політичного дискурсу. Сам же політичний дискурс можна охарактеризувати як середовище актуалізації відносин між суспільством та офіційною владою, зокрема закріплене в усних чи письмових текстах. Одним з різновидів політичного дискурсу є офіційний політичний дискурс ЄС, який розглядаємо як середовище породження та реалізації політичних концептів та офіційних політичних текстів.

У контексті наповнення концептуальної картини світу кожної окремої лінгвокультури можна говорити про існування універсальних та специфічних концептів. Універсальними концептами, за влучним визначенням А.М. Приходька, є ментальні утворення гіперонімічного порядку, які мають загальнолюдську значущість [1, с. 51]. Специфічні ж концепти – це продукти світосприйняття конкретної лінгвоспільноти, які є національно та культурно маркованими [1, с. 49]. Одним з таких лінгвокультурних концептів є концепт УКРАЇНА (UKRAINE), який у процесі запозичення і трансплантації на ґрунт інших лінгвокультур або специфікованих дискурсів піддається значним трансформаціям.

З позицій семантико-когнітивного підходу концепт часто розглядається як тришарова структура, що складається з понятійного, образно-перцептивного та ціннісного шарів, кожен з яких є різною мірою актуальним для концептоносіїв. Зміст кожного концептуального шару визначається набором когнітивних ознак, під якими розуміють окремі ознаки об'єкта,

осмислені людиною [2, с. 128]. З позицій польової організації концепту, когнітивні ознаки в структурі концепту організовані за принципом «ядро – периферія», де ядро конституюють найстійкіші в пам'яті мовного колективу ознаки, а периферію – тимчасові/минуші.

Традиційно зміст понятійного шару досліджується методом лексикографічного аналізу, адже у словникових дефініціях репрезентується номінативний досвід наукового і повсякденного рівнів свідомості, останній з яких відзначений національно-культурною специфікою. Такий аналіз дозволяє виявити не стільки фактичні риси й ознаки концепту, скільки уявлення про нього буденної свідомості і характер його мовної об'єктивації [1, с. 45].

За методикою, запропонованою І.К. Кобяковою та О.І. Єгоровою [3, с. 94–99], для встановлення концептуальних ознак понятійного шару концепту UKRAINE звертаємося до автентичних тлумачних джерел [4–7] та проводимо дефініційний аналіз текстів словникових статей за заголовним словом *Ukraine*, що є первинним вербалізатором концепту в англійській мові (табл. 1).

Таблиця 1

Семантичні сходження домінантної лексеми понятійного корпусу UKRAINE

Ukraine	Oxford English Dictionary	A country in Eastern Europe, to the north of the Black Sea
	Cambridge English Dictionary	A country in Eastern Europe
	The American Heritage	A country of Eastern Europe bordering on the Black Sea
	Merriam Webster's Collegiate	A country in Eastern Europe on the northern coast of the Black Sea

Проаналізувавши мовний матеріал, зафіксований у словниках, можна зробити висновок, що на понятійному рівні концепт UKRAINE екстеріоризується такими когнітивними ознаками, як «країна», «Східна Європа», «Чорне море», «північний», при цьому ознаки «країна» та «Східна Європа» є ядерними, у той час як до периферії належать ознаки «Чорне море» та «північний».

Перцептивно-образний шар акумулює ті знання, образи й асоціації, які активуються у свідомості людини у зв'язку з тим чи іншим денотатом. Він формується на підставі узагальненого образу або гешталту, в якому закладені індивідуальний досвід і колективне знання [8, с. 169]. Ціннісний шар концепту спирається на ті духовні імпульси, що оживають у свідомості людини завдяки її приналежності до того чи іншого етно- чи лінгвокультурного колективу та актуалізує два аспекти – актуальність й оцінність. Аспект оцінності виражається оціночною складовою в значенні мовної одиниці, що є ім'ям концепту, а також у поєднанні цієї одиниці з оцінними епітетами. Актуальність реалізується в частоті вживання концепту в реальній комунікації [1, с. 28–31]. Ціннісний шар – це не лише ті асоціації та образи, що виникають у кожному конкретному випадку вербалізації концепту, а ще й почуття та емоції, які викликає цей концепт.

У ході дослідження було виявлено, що образно-перцептивний та ціннісний шари представлені метафоричними образами України.

В офіційних англомовних документах Європейського Союзу дуже часто Україна концептуалізується через образи людини/живої істоти (антропоморфна метафора). Так, зважаючи на конкретні досягнення України в її розбудові як європейської країни, Україна часто ототожнюється з маленькою дитиною, що робить перші кроки в конкретних напрямках:

(1) *“Ukraine took the first steps in the implementation of the Paris Agreement on climate change by adopting...”* (Joint Staff Working Document, 09.06.2017);

(2) *“Ukraine has made its first steps towards a substantial health sector reform”* (Joint Staff Working Document, 09.06.2017).

У такий спосіб Україні приписуються ознаки «молодий», «недосвідчений», «невпевнений», «який потребує нагляду та допомоги».

Іншим типовим метафоричним образом є образ дівчини, яка прагне привернути до себе увагу:

(3) *“By building confidence in rule of law and fighting corruption, Ukraine can not only attract Foreign Direct Investment, but also help local business flourish when it has a good business environment”* (Speech by Cecilia Malmström. Ukraine and the EU: Prosperity and Principles, 05.06.2018);

(4) *“Today, I want to focus on the business **climate** – how can **Ukraine become attractive** to investors, and how will the EU help?”* (Speech by Commissioner Johannes Hahn in Lviv, 19.11.2015).

Відзначимо, що паралельно у контекстах актуалізується фітоморфна метафора, в рамках якої Україна уподібнюється квітці (рослині), яка потребує відповідного клімату та умов довкілля аби цвісти (давати плоди). Актуалізовані у цих контекстах концептуальні ознаки – «привабливість» та «процвітання» через «необхідність піклування» та «охорону».

Аналіз метафоричної профілізації концепту УКРАЇНА також дає підстави говорити про те, що зусилля та здобутки України на шляху до стабілізації становища та демократизації все ж офіційно визнаються в ЄС. Так, зокрема, у таких фрагментах дискурсу актуалізуються такі когнітивні ознаки України, як «сумлінна праця», «фінансова стабільність», «гарантія», «виконання», «реформи» тощо:

(5) *“In 2015, **Ukraine has worked hard** to ensure macro-financial stability”* (Speech by Commissioner Johannes Hahn in Lviv, 19.11.2015).

(6) *“Ukraine has **fulfilled** all the conditions that we have set, and so it is only normal that, after having seen **Ukraine undertake** all the reforms that have been asked for, the European Union, for its part, **delivers**”* (EU-Ukraine Summit 2016, 26.11.2016).

У документах ЄС зустрічаються антропоморфні метафори моделі УКРАЇНА – ЖЕРТВА, актуалізовані через схему дії, як, наприклад, у поданих фрагментах:

(7) *“Ukraine was **strongly hit** by the 2008-2009 global economic **downturn**”* (Commission Staff Working Document, 21.02.2018).

(8) *“Ukraine has been **suffering from** a major **economic crisis** since 2013”* (Programming of the European Neighbourhood Instrument Document, 03.10.2016).

У першому уривку актуалізується агенс (активний учасник ситуації, який виконує дію) – криза, яка уподібнюється людині, а Україна представлена пацієнтом (малефактивом) агресивного впливу цієї людини. Негативний силовий вплив виражається через дієслова *to hit*, *to suffer*. Таким чином, Україна концептуалізується через образ жертви побиття чи іншого негативного впливу, відповідно до чого в її образно-перцептивному шарі актуалізуються ознаки «економічна криза», «сильний зовнішній вплив», «страждання».

Оцінки, образи, емоції, які виникають під час активації концепту в мовній свідомості, формують ціннісний шар концепту. Коли мова йде про ціннісний аспект концепту, мається на увазі не стільки його «цінність» для певної лінгвокультури, скільки позитивне або негативне оцінювання його представниками етносу, адже довколишні фрагменти дійсності виділяють як «хороші» або «погані» лише у свідомості людини, з погляду людини та лише за допомогою та на основі мови [15, с. 36]. «Хороша» або «погана» оцінка концепту UKRAINE залежить від того, які асоціації та образи викликає Україна серед політиків ЄС.

Незважаючи на те, що Україна має сильну та якісну індустріальну та освітню базу, розвиток молодих підприємств гальмується низкою факторів, які, відповідно отримують негативну евалюацію. Основними такими факторами є корупція, олігархія, правова незахищеність та воєнний конфлікт, які формують відповідні асоціативні та ціннісні когнітивні ознаки концепту:

(9) *“While production costs including labour are low and quality is high thanks to the good industrial and education basis in Ukraine, the business climate is still weak due to **the dominance of oligarchic structures, corruption, legal insecurity and the armed conflict**”* (Programming of the European Neighbourhood Instrument Document, 03.10.2016).

(10) *“Corruption **impedes the progress and potential of Ukraine** and is an **obstacle** for businesses and citizens”* (Anti-Corruption Initiative in Ukraine 2017, 28.08.2017).

(11) *“Corruption is **still the major impediment** to the country’s economic and political development and the EU has a **strong interest** in a **democratic and prosperous Ukraine**”* (Remarks by Johannes Hahn on the occasion of meeting with Ukrainian anti-corruption institutions at the Verkhovna Rada in Kyiv, 16.09.2016).

Водночас ЄС вбачає цінність зусиль України на шляху подолання усіх цих перешкод, адже Україна має потенціал до демократизації, прогресу і процвітання через імплементацію антикорупційних реформ.

Негативними оцінними характеристиками наділений і референт УКРАЇНСЬКА ВЛАДА, яка не здатна захистити свій народ та забезпечити мирне існування:

(12) *“Everyone here today has one common objective: An effective and sustainable solution that can finally put an end to the **protracted conflict in Eastern Ukraine**. A **conflict that has been ongoing for the last four years**. A **conflict that has claimed more than ten thousand lives**. A **conflict that has caused the massive displacement of people**. Both inside and outside the country’s borders”* (Keynote speech at the Conference on the humanitarian crisis in Eastern Ukraine and the way forward, 28.02.2018).

У цьому фрагменті еспікуються ознаки «нестабільність» та «небезпечність», а ціннісний аспект – це порушення стабільного та мирного життя в Україні.

Під час аналізу матеріалів офіційного англомовного дискурсу ЄС було виявлено, що усі три шари концепту UKRAINE актуалізуються у рамках офіційного політичного дискурсу ЄС. Аналіз образного шару концепту UKRAINE доводить, що Україна в офіційному дискурсі ЄС найчастіше уособлюється в образах людини (антропоморфних метафорах). До корпусу основних когнітивних метафоричних профілів, що актуалізуються в політичному англомовному офіційному дискурсі ЄС, належать УКРАЇНА – ЛЮДИНА та УКРАЇНА – ПРИРОДА.

У політичних контекстах Україна найчастіше асоціюється з корупцією, нездатністю забезпечити мирне життя населення та стабілізувати політично-економічне становище країни, воєнним конфліктом. Але незважаючи на низку негативних ознак, концепт UKRAINE має і позитивні. Найголовніші з них полягають у перспективах подальшого розвитку України на міжнародній арені, можливостях стабілізації ситуації всередині країни та реалізації реформ.

Концепт УКРАЇНА є динамічною ментальною структурою, яка з плином часу може набувати нових ознак та властивостей у зв’язку зі змінами в політично-економічному становищі країни, знаходити нові способи реалізації, викликати нові асоціації, тому перспективи дослідження полягають у вивченні варіативності понятійного, образно-перцептивного та ціннісного шарів концепту УКРАЇНА в сучасному медійному англомовному дискурсі.

Список використаних джерел

1. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы / А.Н. Приходько. – Днепропетровск: Белая Е.А., 2013. – 307 с.
2. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: Восток-Запад, 2007. – 314 с.
3. Кобякова І.К. Семантична ідентифікація та квантитативні параметри концепту QUANTITY в англійській мові / І.К. Кобякова, О.І. Єгорова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – 2011. – Вип. 66. – С. 94–101.
4. American Heritage Dictionary of the English Language. – Режим доступу: <https://ahdictionary.com/> (останнє звернення 14.03.2019).
5. Cambridge English Dictionary. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/> (останнє звернення 14.03.2019).
6. Merriam Webster’s Collegiate Dictionary. – Режим доступу: <https://www.merriam-webster.com/shop-dictionaries/dictionaries/collegiate-dictionary-eleventh-edition> (останнє звернення 14.03.2019).
7. Oxford Dictionary of English. – Режим доступу: <https://en.oxforddictionaries.com/> (останнє звернення 14.03.2019).
8. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М.: Гнозис, 2004. – 236 с.
9. Joint Staff Working Document. Association Implementation Report on Ukraine 2017. – Режим доступу: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/association_implementation_report_on_ukraine.pdf (останнє звернення 14.03.2019).
10. Speech by European Commissioner for Trade Cecilia Malmström. Ukraine and the EU: Prosperity and Principles Brussels. – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/june/tradoc_156919.pdf (останнє звернення 14.03.2019).
11. Speech by Commissioner Johannes Hahn at Investors’ business forum, Lviv, Ukraine. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248644618> (останнє звернення 14.03.2019).

12. EU-Ukraine Summit: strengthening our partnership and highlighting significant reform progress achieved by Ukraine. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3988_en.htm (останнє звернення 14.03.2019).

13. Comission Staff Working Document Evaluation 2018. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/swd_2018_390_f1_staff_working_paper_en_v2_p1_986433.pdf (останнє звернення 14.03.2019).

14. Programming of the European Neighbourhood Instrument Document (ENI) – 2017–2020. – Режим доступу: https://cdn2-eeas.fpfis.tech.ec.europa.eu/cdn/farfuture/BLgDtm0GpUxc5_rOnq7uXO_0fMZ2zt6QjkbXm79IpM/mtime:1475498558/sites/eeas/files/country_strategy_paper_and_national_indicative_program_2014.pdf (останнє звернення 14.03.2019).

15. Болдырев Н.Н. Концептуальная основа языка / Н.Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка. Вып. IV. Концептализация мира в языке. – М.: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2009. – 156 с.

16. Anti-Corruption Initiative in Ukraine 2017. EU and Denmark launch Euro 16 million. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/hahn/announcements/eu-and-denmark-launch-euro-16-million-eu-anti-corruption-initiative-ukraine_en (останнє звернення 14.03.2019).

17. Remarks by Johannes Hahn on the occasion of meeting with Ukrainian anti-corruption institutions at the Verkhovna Rada in Kyiv. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/hahn/announcements/remarks-johannes-hahn-occasion-meeting-ukrainian-anti-corruption-institutions-verkhovna-rada-kyiv_en (останнє звернення 14.03.2019).

18. Keynote speech at the Conference on the humanitarian crisis in Eastern Ukraine and the way forward (Brussels, 28 February 2018). – Режим доступу: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/stylianides/announcements/keynote-speech-conference-humanitarian-crisis-eastern-ukraine-and-way-forward-brussels-28-february_en (останнє звернення 14.03.2019).